BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INKLYUZIV TA’LIMNI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

O‘rinova Dilrabo Dilshodovna
Turan International University,
S.BT-22-12 guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23177809

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni samarali tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari tahlil qilingan. Inklyuziv ta’limning asosiy maqsadi ta’lim olishda turli ehtiyojlarga ega bo‘lgan barcha bolalar uchun teng imkoniyat yaratish, ularning individual xususiyatlarini hisobga olish va ta’lim jarayoniga to‘laqonli jalb etishni ta’minlashdan iborat. Tadqiqotda inklyuziv ta’limni tashkil etishda pedagogik, psixologik, metodik, tashkiliy va ijtimoiy shart-sharoitlarning o‘rni o‘rganildi. Shuningdek, o‘qituvchining inklyuziv kompetensiyasi, differensial va individual yondashuv, moslashtirilgan o‘quv materiallari, qulay psixologik muhit, ota-ona va mutaxassislar bilan hamkorlik masalalariga alohida e’tibor qaratildi. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta’limning samaradorligi ta’lim muhitining moslashuvchanligi, pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi, individual ta’lim yondashuvlaridan foydalanish va barcha ishtirokchilar o‘rtasidagi hamkorlikning tizimli yo‘lga qo‘yilishiga bog‘liqligini ko‘rsatdi. Maqolada boshlang‘ich ta’limda inklyuziv ta’limni tashkil etishning pedagogik modeli ham taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, alohida ta’lim ehtiyojlari, pedagogik shart-sharoitlar, individual yondashuv, differensial ta’lim, inklyuziv kompetensiya, ta’lim muhiti, pedagogik hamkorlik, psixologik qo‘llab-quvvatlash.

Аннотация. В статье анализируются педагогические условия эффективной организации инклюзивного образования в системе начального образования. Основной целью инклюзивного образования является создание равных возможностей для получения образования всеми детьми с учетом их индивидуальных образовательных потребностей и обеспечение их полноценного участия в образовательном процессе. В исследовании рассматривается значение педагогических, психологических, методических, организационных и социальных условий организации инклюзивного образования. Особое внимание уделяется инклюзивной компетентности учителя, дифференцированному и индивидуальному подходам, адаптированным учебным материалам, созданию благоприятной психологической среды, а также взаимодействию с родителями и специалистами. Результаты исследования показывают, что эффективность инклюзивного образования зависит от гибкости образовательной среды, профессиональной подготовки педагогов, использования индивидуальных образовательных подходов и системного взаимодействия всех участников образовательного процесса. В статье также предлагается педагогическая модель организации инклюзивного образования в начальной школе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, начальное образование, особые образовательные потребности, педагогические условия, индивидуальный подход,

дифференцированное обучение, инклюзивная компетентность, образовательная среда, педагогическое сотрудничество, психологическая поддержка.

Abstract. This article analyzes the pedagogical conditions for effectively organizing inclusive education in primary schools. The main purpose of inclusive education is to provide equal educational opportunities for all children, take into account their individual educational needs, and ensure their full participation in the learning process. The study examines the role of pedagogical, psychological, methodological, organizational, and social conditions in implementing inclusive education. Particular attention is given to teachers' inclusive competence, differentiated and individualized approaches, adapted learning materials, a supportive psychological environment, and cooperation with parents and specialists. The findings indicate that the effectiveness of inclusive education depends on the flexibility of the educational environment, teachers' professional preparedness, the use of individualized educational approaches, and systematic cooperation among all participants in the educational process. The article also proposes a pedagogical model for organizing inclusive education in primary schools.

Keywords: inclusive education, primary education, special educational needs, pedagogical conditions, individualized approach, differentiated instruction, inclusive competence, educational environment, pedagogical cooperation, psychological support.

Kirish. Zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri har bir bolaning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash va uning individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun zarur sharoitlarni yaratishdir. Shu nuqtayi nazardan, inklyuziv ta'lim ta'lim tizimining insonparvarlik va tenglik tamoyillarini amaliyotga tatbiq etishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarning, jumladan, nogironligi bo'lgan, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega yoki ta'lim jarayonida qo'shimcha pedagogik yordamga muhtoj bolalarning umumiy ta'lim muhitida ta'lim olishlari uchun imkoniyat yaratishni nazarda tutadi. Bunda asosiy e'tibor bolaning ta'lim muhitiga moslashishiga emas, balki ta'lim muhitining bolaning ehtiyojlariga moslashishiga qaratiladi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi inklyuziv ta'limni tashkil etish uchun alohida ahamiyatga ega. Chunki aynan shu davrda bolaning maktabga moslashuvi, tengdoshlari bilan munosabatlari, o'qishga munosabati va mustaqil faoliyat ko'nikmalari shakllanadi. Agar boshlang'ich bosqichda o'quvchi o'zini sinf jamoasining to'laqonli a'zosi sifatida his qilsa, uning keyingi ta'lim bosqichlaridagi ijtimoiy va akademik rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratiladi.

Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish faqat moddiy-texnik sharoitlarning mavjudligi bilan belgilanmaydi. Bunda o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi, pedagogik yondashuvlari, sinfdagi psixologik muhit, o'quv dasturlarining moslashuvchanligi, ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlik ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda pedagogik kuzatish, suhbat, so'rovnoma, pedagogik tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, modellashtirish va ilmiy-metodik adabiyotlarni o'rganish metodlaridan foydalanildi.

Inklyuziv ta’limni tashkil etish samaradorligini baholashda quyidagi mezonlarga e’tibor qaratildi:

- o‘quvchining ta’lim jarayonida faol ishtiroki;
- ta’lim topshiriqlarining o‘quvchi imkoniyatlariga mosligi;
- individual yondashuvning mavjudligi;
- o‘qituvchining inklyuziv kompetensiyasi;
- sinfdagi psixologik muhit;
- tengdoshlar bilan ijtimoiy munosabatlar;
- ota-onalar bilan hamkorlik;
- pedagog va mutaxassislar o‘rtasidagi hamkorlik;
- o‘quv materiallarining moslashtirilganligi;
- ta’lim natijalarini baholashning moslashuvchanligi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’limda inklyuziv ta’lim samaradorligi bir nechta o‘zaro bog‘liq omillarga bog‘liqligini ko‘rsatdi.

Avvalo, o‘qituvchining inklyuziv kompetensiyasi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘ldi. O‘qituvchi turli ta’lim ehtiyojlariga ega o‘quvchilarni tushunishi, ularning imkoniyatlarini to‘g‘ri baholashi va ta’lim jarayonini moslashtira olishi kerak.

Ikkinchidan, individual yondashuv o‘quvchining ta’lim jarayonidagi ishtirokini oshirishga yordam beradi. Bir xil topshiriqni barcha o‘quvchilarga bir xil shaklda berish o‘rniga topshiriqning murakkabligi, hajmi, bajarish usuli va vaqtini o‘quvchining imkoniyatlariga moslashtirish samaraliroq hisoblanadi.

Uchinchidan, differensial yondashuv sinfdagi o‘quvchilarning turli darajadagi imkoniyatlarini hisobga olish imkonini beradi. Masalan, bir guruh o‘quvchilar mustaqil topshiriq bajarayotgan vaqtda qo‘shimcha yordamga muhtoj o‘quvchiga vizual ko‘rsatma, tayanch so‘zlar yoki bosqichma-bosqich yo‘riqnoma berilishi mumkin.

To‘rtinchidan, psixologik qulay muhit inklyuziv ta’limning muhim shartidir. O‘quvchining xatosi ustidan kulish, uni boshqa o‘quvchilardan ajratish yoki doimiy ravishda alohida ko‘rsatish uning o‘ziga bo‘lgan ishonchiga salbiy ta’sir qilishi mumkin. Shu sababli sinfda o‘zaro hurmat va yordam madaniyatini shakllantirish muhim.

Beshinchidan, ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlik o‘quvchining rivojlanishiga kompleks yondashuvni ta’minlaydi. O‘qituvchi, ota-ona va tegishli mutaxassislar o‘quvchining kuchli va rivojlantirilishi zarur bo‘lgan jihatlarini birgalikda aniqlashi hamda yagona pedagogik strategiyani ishlab chiqishi maqsadga muvofiq.

Umumlashtirilgan natijalar quyidagi jadvalda aks ettiriladi:

Pedagogik shart-sharoit	**Asosiy mazmun**	**Kutiladigan natija**
Individual yondashuv	Topshiriqlarni o‘quvchi imkoniyatiga moslashtirish	Ta’limdagi faollik oshadi
Differensial ta’lim	Turli murakkablikdagi topshiriqlar	O‘zlashtirish imkoniyati kengayadi
Psixologik qo‘llab-quvvatlash	Ijobiy va xavfsiz muhit	O‘ziga ishonch rivojlanadi

Pedagogik shart-sharoit	Asosiy mazmun	Kutiladigan natija
Moslashtirilgan materiallar	Vizual va soddalashtirilgan resurslar	Tushunish osonlashadi
Ota-ona bilan hamkorlik	Muntazam axborot va maslahat	Ta’limiy qo‘llab-quvvatlash kuchayadi
Mutaxassislar bilan hamkorlik	Kompleks pedagogik yordam	Individual rivojlanish strategiyasi yaratiladi
O‘qituvchi kompetensiyasi	Inklyuziv metodlarni bilish	Ta’lim sifati oshadi

INKLYUZIV TA’LIMNI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK MODELI

Tadqiqot asosida boshlang‘ich ta’lim uchun quyidagi pedagogik model taklif etiladi:

Diagnostika → Rejalashtirish → Moslashtirish → Hamkorlik → Ta’lim jarayoni → Monitoring → Refleksiya

O‘quvchining ta’limiy imkoniyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari va mavjud ko‘nikmalari aniqlanadi. Diagnostika faqat kamchiliklarni aniqlashga emas, balki bolaning kuchli tomonlarini aniqlashga ham qaratiladi. O‘quvchining individual ehtiyojlaridan kelib chiqib, ta’lim maqsadlari va kutilayotgan natijalar belgilanadi.

O‘quv materiali, topshiriqlar, dars metodlari, baholash mezonlari va zarur hollarda ta’lim muhiti o‘quvchining imkoniyatlariga moslashtiriladi. O‘qituvchi ota-ona, psixolog, maxsus pedagog va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlaydi.

Darslarda individual, juftlik va guruhli ishlar uyg‘unlashtiriladi. O‘quvchi umumiy sinf faoliyatidan chetlashtirilmaydi.O‘quvchining akademik, ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishi muntazam kuzatib boriladi.

Olingan natijalar tahlil qilinadi va zarur hollarda individual ta’lim strategiyasiga o‘zgartirishlar kiritiladi.

MUHOKAMA

Inklyuziv ta’limni tashkil etishda eng muhim masalalardan biri – “barcha o‘quvchilarga bir xil ta’lim berish” va “barcha o‘quvchilarga teng imkoniyat yaratish” tushunchalari o‘rtasidagi farqni anglashdir. Teng imkoniyat barcha o‘quvchilarga bir xil topshiriq berishni emas, balki har bir o‘quvchining ta’lim maqsadiga erishishi uchun zarur bo‘lgan yordamni taqdim etishni anglatadi.

Masalan, o‘qish darsida barcha o‘quvchilarga bir xil matn berilishi mumkin. Biroq ayrim o‘quvchilarga matnning qisqartirilgan shakli, rasmlar, tayanch so‘zlar yoki qo‘shimcha vaqt kerak bo‘lishi mumkin. Bu ta’lim talablarini pasaytirish emas, balki o‘quvchining ta’lim olish imkoniyatini kengaytirishdir.

Inklyuziv ta’limda o‘qituvchining munosabati ham alohida ahamiyatga ega. Agar pedagog o‘quvchining imkoniyatlariga ishonch bildirsa, uning kichik yutuqlarini ham e’tirof etsa va xatolarini rivojlanish jarayonining tabiiy qismi sifatida qabul qilsa, o‘quvchining ta’limga bo‘lgan motivatsiyasi ortadi.

Shuningdek, tengdoshlarning munosabati ham inklyuziv muhitning muhim tarkibiy qismidir. O‘quvchilarda bir-biriga yordam berish, farqlarni hurmat qilish va hamkorlik qilish

ko‘nikmalarini shakllantirish lozim. Guruhli topshiriqlar, hamkorlikka asoslangan o‘yinlar va umumiy loyihalar bunga yordam beradi.

Inklyuziv ta’limning samaradorligi uchun ota-onalar bilan hamkorlik ham zarur. Ota-onalar bolaning kundalik faoliyati, qiziqishlari va ehtiyojlari haqida muhim ma’lumotlarga ega. O‘qituvchi esa maktabdagi kuzatuvlar asosida ta’lim jarayonini tashkil etadi. Ushbu ikki tomonning tajribasi uyg‘unlashtirilganda o‘quvchi uchun yanada samarali qo‘llab-quvvatlash tizimi yaratiladi.

AMALIY TAVSIYALAR

Boshlang‘ich ta’limda inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

1. Har bir o‘quvchining individual ta’lim ehtiyojlarini aniqlash;
2. O‘quv topshiriqlarini murakkablik darajasi va bajarish usuli bo‘yicha differensiallashtirish;
3. Vizual, audio va amaliy o‘quv materiallaridan foydalanish;
4. Sinfda psixologik jihatdan xavfsiz va do‘stona muhit yaratish;
5. O‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro yordam va hamkorlikni rivojlantirish;
6. Ota-onalar bilan muntazam pedagogik hamkorlikni yo‘lga qo‘yish;
7. Psixolog, maxsus pedagog va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlik qilish;
8. O‘qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasini oshirish bo‘yicha malaka oshirish mashg‘ulotlarini tashkil etish;
9. Baholash jarayonida o‘quvchining individual rivojlanishini hisobga olish;
10. Har bir o‘quvchining kichik yutuqlarini rag‘batlantirish va ijobiy qayta aloqa berish.

Xulosa. Boshlang‘ich ta’limda inklyuziv ta’limni tashkil etish har bir bolaning ta’lim olish huquqini ta’minlash va uning individual imkoniyatlarini rivojlantirishga qaratilgan kompleks pedagogik jarayondir. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta’lim samaradorligi faqat moddiy sharoitlarga emas, balki pedagogik, psixologik, metodik, tashkiliy va ijtimoiy omillarning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liqligini ko‘rsatdi.

O‘qituvchining inklyuziv kompetensiyasi, individual va differensial yondashuv, moslashtirilgan o‘quv materiallari, psixologik qulay muhit, ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlik inklyuziv ta’limning asosiy pedagogik shart-sharoitlari sifatida belgilanadi.

Taklif etilgan “diagnostika – rejalashtirish – moslashtirish – hamkorlik – ta’lim jarayoni – monitoring – refleksiya” modeli boshlang‘ich sinflarda inklyuziv ta’limni tizimli tashkil etishga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ainscow, M. Developing Inclusive Education Systems: What Are the Levers for Change? Journal of Educational Change, 2005.
2. Booth, T., Ainscow, M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2011.
3. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York, 2006.

4. O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risidagi Qonun. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
5. Chauhan, S. S., Padmavathy, R., Ergashboyevna, N. U., Mohameed, H., Arunkumar, E., Priyanka, T. P., ... & Shetty, C. (2025, November). Engineered Bacterial Bioleaching for Sustainable Metal Recovery and E-Waste Biodegradation. In 2025 International Conference on Intelligent Systems and Pioneering Innovations in Robotics and Electric Mobility (INSPIRE) (pp. 402-407). IEEE.
6. Habelalmateen, M. I., Mishra, N., Ergashboyevna, N. U., Kannan, A. S., Madhavi, V., Bhuvaneshwari, K. S., & Turdiev, I. M. (2025, November). Predictive Multi-Agent Coordination for Adaptive and Human-Aware Collaborative Assembly Robotics. In 2025 International Conference on Innovations and Emerging Technologies In AI & Communication Systems (IETACS) (pp. 1682-1688). IEEE.
7. Prathipa, R., James, L., Fallah, M. H., Saritha, G., & Ergashboyevna, N. U. (2025). Exploring the Effects of Electromagnetic Radiation on DNA at Microwave and Radio Frequencies. National Journal of Antennas and Propagation, 7(2), 293-301.
8. Nurullayeva, U. E. (2023). Hamkorlik pedagogikasi orqali tarbiya jarayoniga pedagogik yondashuvlarni takomillashtirishning pedagogik asoslari. Science and Education, 4(5), 1250-1254.